

Szabó Balázs

Hommage à M. Reger — Gárdonyi Zsolt orgonaművének elemzése

Gárdonyi Zsolt *Hommage à M. Reger* című orgonaműve, az ezredforduló után született *Hommage* (*Hommage à J. S. Bach* [2000], *Hommage à F. Liszt* [2001], *Hommage à M.*

Szabó Balázs zenetörténész, a győri Széchenyi István Egyetem tanára, a székesfehérvári Református Egyházközség Budai úti templomának kántora.

Reger [2002])¹ sorozat utolsó darabja, az életműnek a barokk, a romantikus zene és a jazz hatásáról tanúskodó „emlék”-kompozíciói közé tartozik.² Ajánlása Rolf Schönstedtnek, a herfordi Egyházzenei Főiskola akkori igazgatójának szól, ősbemutatójára a 2002-es buenos airesi Reger-fesztiválon került sor, a dedikáció címzettjének előadásában. A mű keletkezéstörténetére a megrendelés és a bemutató körülményei meghatározóak voltak, hiszen a Schönstedt által eleve meghatározott cél (egy Reger előtt tisztelgő orgonadarab megalkotása) már az első zenei ötletek papírra vetése előtt adott volt — az hommage-gesztust nyomatékosító konkrét kapcsolat Gárdonyi zenéje és Reger egy műve között ugyanakkor csak az alkotómunka egy későbbi szakaszában jött létre.

Az *Hommage à M. Reger* ABA-formájú, variált reprízzel, világosan elhatárolt formarészekkel (1–12., 13–35. és 36–56. ü.). Az A és A^v részek zenei anyaga értelemszerűen szoros kapcsolatban van, a B rész új tematikát hoz. A visszatérési formát ugyanakkor „felülírja” a mintegy 4 perces mű egyirányú dinamikai struktúrája a kezdőütemek *pianissimo*-jától a záróakkord háromszoros *fortissimo*-jáig (több hasonló építkezésű Reger-kompozíciót is felidézve).

Értelmezéséhez a tematikus összefüggések mellett a harmóniai struktúra feltérképezése is döntő — megértése nélkül aligha lehetséges, hiszen a különböző hangkészleteket felhasználó szakaszok közti kapcsolatok vizsgálata tárja fel a mű immanens logikáját. Az értelmezésnek ugyanakkor abból a felismerésből kell kiindulnia, hogy nem laboratóriumban, előzetes szabályok szerint létrehozott mesterséges konstrukcióval, hanem élő zenével van dolga, melynek

¹ A három darab 2003-ban egy kötetben jelent meg az Edition Walhall gondozásában (EW 312); az *Hommage à M. Reger* a szerző előadásában a www.gardonyi.de honlapon hallható; első hivatalos lemezfelvételét Rudolf Müller készítette el, 2015-ben (*Two Generations — Choral and Organ Works by Zoltán Gárdonyi and Zsolt Gárdonyi*, Rondeau Produktion, ROP 6108).

² Az említetteken túl: *Hommage à Marcel Dupré* [1976], *Mozart Changes* [1995], *EGATOP — Hommage à Erroll Garner, Art Tatum, Oscar Peterson* [2010].

megszületésében —s erre a szerző nyomatékosan felhívja a figyelmet!— az ihletésnek, így néha az alkotót is meglepő „véletleneknek” fontos szerepe van.

Az A rész első öt üteme c-esz-fisz-a-tengelyre építve mutatja be az alapul szolgáló alternáló nyolcfokúságot. A hangsor horizontális kibontása az 1:5:1-es modell felhasználásával történik, négy hullámban (c-cisz-fisz-g / esz-e-a-b / fisz-g-c-desz / a-b-esz-e) kapaszkodva fel az 5. ütem csúcspontjára, vertikálisan a tengelyhangokra épített harmóniákkal megerősítve. Az alapmotívum megfordítása az 5. ütem pedálszólamában következményekkel jár majd: a több Gárdonyi-kompozícióból ismerős, improvizatív (*liberamente*), a 6. ütemben felfelé törő, majd lefelé zúduló tizenhatod-figurációkban (8. ü.) újra felbukkan, és megkomponált lassítással (10–11. ü.) állapodik meg az alaphangkészletet kissekunddal elcsúsztató, az alternáló nyolcfokú hangsort most cisz-alapra felépítő s azt egyetlen harmóniába összevonó záróakkordban. (1. kottapélda)

A B rész kezdetén (13–14. ü.) mintegy újraindul a darab: az alternáló nyolcfokúság most 2:1 modellekben is megjelenik, s a 15. ütemben újabb, h-d-f-asz-tengelyre helyezett transzpozícióját halljuk. Az 1:5:1 motívum a pedálszólamban felhangzó markáns fordítása felett a 16–17. ütemek akusztikus-pentaton akkordváltása azonban kivezet e világból: a 18. ütemben két strófára, 5+4 ütemre tagolt „gyermekdal”-féle bontakozik ki. Jellegzetes anapesztus-ritmikáját (a középszólamban két tizenhatod+nyolcad, a felső szólamban két nyolcad+negyed) a 13. ütem előlegezte meg, harmóniai struktúrája a heptatonia secunda mellett pentaton, diatonikus és alternáló nyolcfokú harmóniákat sorakoztat. A „gyermekdal” pedáljának „besűrűsödő” kadenciális basszuslépései (29–35. ü., 3. kottapélda) finom Reger-allúziók: az utalás a 27. ütemben a legfelső szólamban megszólaló *Wachet auf, ruft uns die Stimme* koráldallamban „lepleződik le”. Magától értődően Reger op. 52-es *Három korálfantáziá*-jának (1900) második darabjáról, a Nicolai-dallamot feldolgozó nagy fantáziáról van szó, amint arra Gárdonyi utal is a Wallhall-kiadás előszavában: műve „verweist auf die Kontraste bzw. Bewegungsprofile in der Choralphantasie „Wachet auf, ruft uns die Stimme” von Max Reger.” Gárdonyi Dániel alapos tanulmánya³ ennek nyomán több párhuzamra is rámutat a két alkotás között, így a darabok első szakaszának halk, sötét harmóniákkal beárnyékolt, hirtelen dinamikai kontrasztokkal operáló megfogalmazására⁴ és a koráldallam kísérszövetének nagyfokú hasonlóságára: a Gárdonyi-műben a koráldézetet alátámasztó mozgalmas pedálszólam a Reger-mű zárófűgájában diadalmasan felcsendülő cantus firmus második dallamsorát övező, a fűgatémából vett szövetre emlékezik. Gárdonyi közléséből tudjuk:

³ GÁRDONYI Dániel: *Strukturanalyse „Trois Hommages” von Zsolt Gárdonyi* (diplomamunka — Bayreuth: Hochschule für evangelische Kirchenmusik, 2008) 10–17.

⁴ Különösen is feltűnő a nyújtott ritmusok hasonlósága a Reger-mű 1. és 4., valamint a Gárdonyi-darab 15–16. ütemében. A várakozásteljes atmoszférához: Karl Straube tanítványának, Hans Klotz-nak írott levelében írja, hogy Reger a mű bevezető szakaszát temetőhöz hasonlította, míg a koráldallam egy angyal hangját jelképezi, melynek hallatán a holtak lassan életre kelnek.

Herrn Rolf Schönmstedt zugeeignet

11

Hommage à M. Reger

für Orgel (2002)

Zsolt Gárdonyi (* 1946)

Adagio $\text{♩} = 54$

pp

simile

5 *Con moto* $\text{♩} = 88$

fff *liberamente*

7 *poco rall.*

10

© Copyright 2003 by Edition Walhall, Verlag Franz Biersack, Magdeburg. All rights reserved. Printed in Germany.

EW 312

1. kottapélda. Gárdonyi Zsolt: „Hommage à M. Reger” / 1–12. ütem.

a koráldallam —s vele a már konkrét Reger-utalás— megjelenésének ötlete „akaratlanul”, a harmóniakat alátámasztó pedálszólam mozgásformájából született meg: ez emlékeztette őt a *Korálfantázia* említett szakaszára (2. kottapélda):

22

sempre vivace II. Man. *fff* (8:4:16:2) sempre II. Man.

sempre I. Man. II. Man. sempre *fff* I. Man. Von zwölf assai marc.

und mit Zim - beln schön.

Per - len sind die Tho - re

sempre II. Man. II. Man.

2. kottapéllda. Max Reger: Choralfantasie „Wachet auf, ruft uns die Stimme“
op. 52 No. 2 / részlet

A B-dúrban felhangzó, jórészt akusztikus heteshangzatokkal harmonizált koráldallam a 34. ütemben „elhangelődik”: a módosítás az első formarész visszatérését vetíti előre. A kiindulópont a 36. ütem a 12. ütemre visszatekintő cisz-alapú alternáló nyolcfokú akkordja (az alternáló nyolcfokúság a folytatásban ismét meghatározóvá lesz a harmóniai szövet felépítésében), melyből mintegy visszafelé bomlik ki az A-rész eseménysora. Az akkordból a 8–9. ütem 1:5:1-modellre épülő harmincketted-figurációja bontakozik ki, majd az 5. ütemből ismerős markáns pedálmotívumot halljuk. A 39. ütem az eseményeket váratlanul megakasztó, *pianissimo*-ra halkuló alternáló nyolcfokú akkordja felett mintegy reminiscenciaként (*calando e rubato*) még egyszer felhangzik a cantus firmus idézete, ám a 43. ütem *fortissimo* c-hangja a pedálban már valóban a mű zárószakaszát indítja el. A 45–56. ütem pedálszólamában az 1–4. ütem 1:5:1-motívumai szólnak augmentált rákfordításban (vö. 5. ütem), fokozatosan ki szélesedve, mintegy megkomponált lassításként. (4. kottapéllda)

A szövet összetettségét növelve, egyben Reger sokhangos írásmódjára emlékezve az 51–54. ütemekben, a jobb kézben az 1:5:1 motívum alapformája (a-b-esz-e) ellenpontozza a pedálban hosszan kitartott hangokban megjelenő tükörfordítást, ám az első nagy formarészhez képest új harmóniai összefüggésben: Reger *maestoso* kódáinak modern megfelelőjeként az alternáló nyolcfokúság helyét diatonikus és akusztikus halmazok veszik át, jellemző Gárdonyi-felrakásban, terchelyzetben álló fenséges C-akusztikus harmóniával zárva a művet.

The musical score is presented in three systems, each with a grand staff (treble and bass clefs). The key signature is B-flat major (two flats). The time signature is 2/4.

- System 1 (Measures 25-27):** Measure 25 begins with the tempo marking *poco accelerando sin al* and a quarter note with a metronome marking of 88. The music features a complex texture with many beamed sixteenth and thirty-second notes. A fortissimo (*ff*) dynamic is indicated in measure 27.
- System 2 (Measures 28-30):** This system continues the intricate melodic and harmonic patterns. The texture remains dense with rapid sixteenth-note passages in both hands.
- System 3 (Measures 31-33):** Measure 31 starts with a *poco rit.* (ritardando) marking. The music begins to simplify slightly, with longer note values appearing.
- System 4 (Measures 34-36):** Measure 34 is marked *a tempo e accelerando sin al* with a quarter note and a metronome marking of 112. The piece concludes with a final chord in measure 36.

EW 312

3. kottapéllda. Gárdonyi Zsolt: „Hommage à M. Reger” / 25–36. ütem

47

50

52

55

EW 312

Music notation by [www.2und40.com]

4. kottapélda. Gárdonyi Zsolt: „Hommage à M. Reger” / 47–56. ütem

A tanulmány évfordulóhoz kötődő aktualitásáról ld. a 323–328. oldalon. (A Szerk.)